

OPOMBE

1. Matrikel der Universität Wien, 1956. Vorwort str. VII. — 2. Matrikel der Universität Wien (krajšano: MdUW), str. VII—IX. — 3. V starejšem obdobju se družinsko ime ali priimek ne navaja, ker navadno sploh ne obstoji. Kot predhodniki priimka se navajajo nekateri vzdevki zraven rojstnega kraja kot *dictus in natus*. Prim. MdUW 1378, 1380. — 4. Ta se praviloma poudarja s krajem rojstva. Pogoste oznake so po pripadnosti škofijam. Študenti z Dunaja so označeni kar *filius loci* ali *filius civitatis*. — 5. Glede na to, da so le študentje prava in teologije — *students in iure*, *studens theologiae* — v starejšem obdobju posebej navedeni, se domneva, da je večina študentov bila vpisana na artistski fakulteti. — 6. Oznake za take sorodnike so *fratuelis*, *avunculus*, *filius*, *cognatus rectoris*, *episcopi*... — 6a. Akademске nacije — *nationes academiae* — katerim so na čelu prokuratorji, so urejale nekatere študijske zadeve, zlasti pa zasebne, glede stanovanja, prehrane idr. — 7. Prim. MdUW 1452. — 8. To je v matrikah označeno z besedami: *dabit in mense* ali *promisit ad 14 dies* ali *promisit ad festum sancti X*. Lahko pa tudi *residuum teneatur* ali *obligatur*. Ko je obljubljena vsota poravnana, se dostavi *datur*. — 9. Prim. MdUW 1424/II. Rh. 29:... *dedit grossum solum ob inopiam*. — 10. V tem primeru je zelo pogosta oznaka *pauper* ali skrajšano *p*. Včasih pa: *non dedit quia non habuit* /prim. MdUW 1397/I. Rh. 45/ in *nihil ex licencia rectoris*/prim. MdUW 1383/II. 15. — 11. V tem primeru je oznaka *nihil*. — 12. Označeno je *solvit pro eo*. Prim. MdUW 1403/II. RH. 25. — 13. Označeno je *pro omnibus istis solvendis obligavit se...* ali *fideiussit pro eis* in podobno. Prim. MdUW 1390/I. A. 11 in 12. — 14. P. pl. Radics, IMK 9, 1899, str. 24—27. — 15. 1457/I. A. — 16. E. Tomek, Kirchengeschichte

Österreichs, Tyrolia Verlag II, str. 62. — 17. F. Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918 / Zbornik, 50 let slovenske univerze v Ljubljani 1919—1969, Ljubljana, str. — 18. I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant, Das Dekanat Tüffer, Graz 1881, str. 120. — 19. J. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije, Ljubljana 1908, str. 83. — 20. 1446/I. A. — Thomas Prelager de Cilia... 3 gr. — 21. Slovenski biografski leksikon (SBL), str. 611. Na Dunaju je vpisan leta 1491: Mathias Zhuala de Watsch... 4 gr. (MdUW 1491/I. A.). — 22. SBL, str. 594. — 23. SBL, str. 313 do 315. — 24. MdUW 1418/19/I. A. — Andreas de Laybaco... p. — 25. MdUW 1430/I. A. — Georgius Floriani de Chrainburga. — 26. J. Gruden, n. d. str. 83. — 27. MdUW 1475/I. A. — Georgius Flakana de Lewbaco... 4 gr. — 28. MdUW 1466/I. A. — Achacius Sebracher de Sachlleck... 4 sol. den. — 29. MdUW 1512/I. A. — Petrus Sepacher de Krannburga... 4 gr. — 30. MdUW 1466/II. A. — Dom. Leonardus Gaemiczer prepositus Labacensis... 2 flor. — 31. MdUW 1501/I. A. — Paulus Stayner de Laybaco... 4 gr. — 32. MdUW 1490/II. A. — Wolfgangus Lynczer de Sancto Vito... 4 gr. — 33. MdUW 1486/II. A. — Michael Veller Gottsee... 4 gr. — 34. MdUW 1378. circa 1. November — Petrus dictus Duopolt Aquilegiensis diocesis... 4 gr. dat. — 35. I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant III, Celje, 1880, str. 17. — 36. MdUW 1425/I. A. — Jacobus de Krainburga... 4 gr. — 37. J. Gruden, n. d. str. 20. — 38. MdUW 1436/I. A. — Wilhelmus Polcz de Carniola... 5 gr. — 39. J. Gruden, n. d. str. 15. — 40. MdUW 1468/I. A. — Leonardus Seydel de Stain de Karniola... 4 gr. — 41. J. Gruden, n. d. str. 76; B. Otorepec, Kamniški meščani, Kamniški zbornik 1956, str. 81. — 42. MdUW 1496/I. A. — Aug/ustin/ us Pregel de Tiber. — 43. J. Gruden, n. d. str. 114.

GOSPOŠČINA PUHENŠTANJ PRI DRAVOGRADU DO OKOLI LETA 1600

JOZE MLINARIČ

Ni zgolj naključje, da so tam, kjer podajata Mislinja in Meža reki Dravi roke, in tam, kjer so prisojne vzpetine redile bojevitega Kelta in so se zeleni gorski vrhovi čudili podietnemu Rimljanu, v srednjem veku vzniknile iz skalnatih tal mogočne trdnjave in se je posvetna in duhovna gosposka trudila pridobiti si tod zemljo in oblast. Na tistem delu slovenske zemlje so se križali interesi zlasti Spanheimov, oglejske cerkve in deželnih knezov ter njihovih vazalov. Ta svet pa je postal pomemben in je bil iztrgan

iz teme zgodovine šele v poznem srednjem veku z ustanovitvijo benediktinske opatije v Št. Pavlu v Labotski dolini na Koroškem leta 1091.¹ Z darovnicami s katerimi so velikaši samostanu poklanjali zemljo in pravice, s potrditvenimi, kupoprodajami in zamenjalnimi listinami, ki so zadevale šentpavelsko cerkev, so namreč vznikala tudi imena krajev, voda in gora. Ob vodnih in kopenskih poteh tega območja, ki so vodile iz Koroške v Mislinjsko in Dravsko dolino, se je na začetku poznega srednjega veka razvilo dvoje po-

membnih upravnih, gospodarskih in cerkvenih središč, ležečih tik kasnejše štajersko-koroške deželne meje, eno tostran, drugo onstran le-te. Eno izmed teh središč, namreč Slovenj Gradec, je nastalo v Mislinjski dolini pod trdnjavo, stoječo na vzpetini, kjer se dviga cerkev sv. Pankracija, drugo, Dravograd, pa se je razvilo prav tako pod trdnjavo v varnem okljuku reke Drave.

Ime (Slovenjega) Gradca se pojavi prvič leta 1091 z Weriantom (Weriant de Gréz), gospodom tamkajšnje trdnjave, ko ga srečamo kot pričo pri ustanovitvi šentpavelskega samostana,² in dve leti kasneje, ko je mož omenjenemu samostanu podelil dve kmetiji v Selnici ob Dravi.³ Da se bo omočje pod slovenjegraška trdnjavo razvilo v pomembno središče, kaže med drugim tamkajšnje zgodnje cerkveno središče, saj se župnija sv. Pankracija omenja že leta 1106. O njeni pomembnosti pa priča dejstvo, da je krajevni ordinarij oglejski patriarh Ulrik I. podelil župnijo (Graz) z njenimi desetimi (cum decimis Graz) kanonikom v Dobrli vesi.⁴ V istem stoletju se je pod gradom razvila trška naselbina, ki se nato kot mesto imenuje prvič leta 1267.⁵ Z letom 1105 pa je prišla slovenjegraška posest v roke novih lastnikov, mogočnih Spanheimov. Tedaj je bil namreč Weriant poražen od Bernarda Spanheimskega in je tako izgubil svojo posest, vendar se je zanjo potegoval Weriantov vnuk, oglejski patriarh Ulrik.⁶ Leta 1174 srečamo kot lastnika zemlje in pravic v Mislinjski dolini istrskega mejnega grofa Bertolda Andeškega, po čigar smrti leta 1204 sta si posest s pravicami razdelila njegova sinova. Eden izmed njiju, namreč Bertold, je dobil leta 1228 Slovenj Gradec ter ga užival kot oglejski patriarh, po njegovi smrti leta 1251 pa je z vsemi tamkajšnjimi posestmi in pravicami, s trgov, sodstvom, kovnico, mitnico, ministeriali in podložniki prišel v last oglejske cerkve. Nato so imeli nekaj časa gospostvo kot fevd koroški vojvode, z letom 1276 pa je bilo ponovno v rokah oglejskega patriarhata. Ko so si Harbsburžani leta 1335 pridobili Koroško, so si kljub nasprotovanju patriarha obdržali tudi Slovenj Gradec, ki ga je dotlej imel v fevdu koroški vojvoda.⁷

Tudi ime Dravograda se v zgodovini omenja prvič v zvezi s šentpavelskim samostanom. Leta 1161 se namreč omenja Ortolf starejši iz Dravograda, (Ortolfus senior de Traberch), ki je tedaj imel šentpavelski mlin.⁸ Ker je šentpavelski samostan obkrožal posesti Trušensko-Dravograjskih pri Dravogradu, si je skušal pridobiti tudi trg s trdnjavo. Samostan

se je namreč dobro zavedal strateške in gospodarske pomembnosti tako dravograjske trdnjave kot trga samega, ki se prvič omenjata v drugi polovici 12. stoletja, ter skušal na vsak način dokazati, da naj bi Dravograd nastal na šentpavelskih tleh. V spor je posegel sam papež Aleksander III., ki je pisal salzburškemu nadškofu Konradu in krškemu škofu Romanu, da se je pri njem pritožil šentpavelski opat Peregrin, češ da je Kolon I. Trušenski pozidal na samostanski zemlji dravograjsko trdnjavo (castrum Trahburch), se polastil okolne zemlje in sezidal cerkev, ki bi jo rad dal posvetiti. Papež je ukazal, naj Kolon grad odstrani, povrne samostanu zemljo, cerkev pa je dovoljeno posvetiti le v imenu samostana.⁹ V letih med 1180 in 1192 je prišlo med Kolonom in njegovim bratom Henrikom ter šentpavelskim opatom do sprave. Samostanu sta priznala, da sodi k njegovi posesti grad in deset kmetij, dala njemu in njegovim ljudem določene pravice in ugodnosti, nato še dve kmetiji in dva dvora v trgu samem (in foro Traberch).¹⁰ Lastniki dravograjske gosposčine so v naslednjem obdobju priznavali fevdno odvisnost od šentpavelskega samostana. Dravograd pa je močno pridobil na svojem pomenu, ko je leta 1237 postal cerkveno središče za obsežno ozemlje na levem bregu Drave. Tedaj je namreč salzburški nadškof Eberhard II. predstavil sedež nekdanje labotske prafare v dravograjski trg. Oton in Henrik Dravograjska pa sta poskrbela za dohodke za šest duhovnikov dravograjskega zbornega kapitlja.¹¹

Ker je posest puhenštanjske gosposčine ležala na obeh bregovih Drave, je v cerkvenoupravnem pogledu po letu 811 sodila k salzburški nadškofiji in oglejski patriarhiji. Ozemlje severno od Drave je bilo v okviru salzburške nadškofije, ki je osnovala eno najstarejših pražupnij na slovenskih tleh v Labotu (Lavamünd). Župnija, ki pa se prvič omenja šele v letih med 1181 in 1196,¹² se je razprostirala čez vso pokrajino Radelj (Radelach), mejila na jugu na Dravo, na vzhodu je segala do potoka Črmenice pri Ožbaltu ob Dravi, kjer je mejila na mariborsko pražupnijo, na severu je mejila na lipniško, na severozahodu pa na šentpavelsko župnijo.¹³ Iz okvira labotske pražupnije se je najprej izločila župnija sv. Jurija na Remšniku (1201), po prestavitvi župnijskega sedeža iz Labota v Dravograd leta 1237¹⁴ pa še radeljska (1251) in cerkev sv. Marjete na Muti (1534).¹⁵ Po ustanovitvi lavantinske škofije leta 1228 je salzburški nadškof podredil labotsko oziroma dravograjsko župnijo le-tej, nato pa še vse tiste, ki so se kasneje

Puhenštanj leta 1681
(G. M. Vischer, Topographia
ducatus Stiriae)

izločile iz dravograjske.¹⁶ Ozemlje južno od Drave pa je sodilo k oglejskemu patriarhatu do njegove ukinitve v letu 1751, nato do leta 1787 h goriški nadškofiji in slednjič k lavantinski škofiji.¹⁷ Puhenštanska posest južno od Drave je sodila k pražupnji sv. Martina pri Slovenjem Gradcu, z letom 1238, ko se v Vuzenici omenja prvi župnik, pa je del ozemlja prišel k tej novo nastali postojanki.¹⁸ Iz teh obsežnih župnij pa so se v naslednjem obdobju začele izločevati nove postojanke. V vuzeniški župniji je najprej nastal vikariat pri cerkvi sv. Jerneja v Ribnici (1545); goriški nadškof Mihael Attems je ustanovil leta 1757 župnijo v Trbonjah, leta 1758 pa pri sv. Antonu na Pohorju.¹⁹ Del puhenštanskega ozemlja je prišel okoli leta 1744 v okvir župnije Št. Janž, 1786 pa v sestav kuracije sv. Petra na Kronske gori, ki je postal samostojna župnija leta 1891.²⁰ Sicer pa so bile našteje župnije v okviru savinjskega oz. vuzeniškega arhidiakonata. Salzburška nadškofija in oglejska patriarhija sta na svojem ozemlju pobirali dve tretjini desetine, tretjino pa so pobirali župniki, vendar je desetina, ki se je pobirala od žitaric, vina, ovac, kokoši, čebel, sira in prediva, prehajala v roke posameznih gosposčin.²¹

Dasi predstavlja obravnavani svet stara kulturna tla, saj je bil delno poseljen že v prazgodovini in antiki, ko je vodila tod pomembna pot na Koroško mimo Starega trga pri Slovenjem Gradcu (Colatio), in so ga naši predniki naseljevali ob koncu 6. stoletja iz dravograjske smeri, pa se pričinja intenzivna kolonizacija tega dela slovenske zemlje v visokem srednjem veku, in to predvsem z ustanovitvijo šentpavelskega samostana v letu 1091. Rekli smo že, da se pojavita na obravnavanem ozemlju dve pomembni središči, (Slovenj) Gradec leta 1091 in Dravograd 1161. Izmed krajev v Mislinjski

dolini, kjer je imel Puhenštanj svoje podložne kmete, se omenja kot prva Bukovska vas (Púchdorf) že okoli leta 1168, ko je tod šentpavelski samostan prejel sedem kmetij od Wolfinga iz Sveč, in nato ponovno leta 1196.²² Istega leta se omenja tudi tamkajšnja Lepa vas (Sonedorf), tedaj last šentpavelskih menihov.²³ Šentilj pod Turjakom, kjer je imela puhenštanska gosposčina precej podložnih kmetov v 16. stoletju, pa se omenja kot »s. Egidius« šele leta 1397, medtem ko sega njegov nastanek vsekakor v znatno bolj rano dobo.²⁴ Na območju gradu na desnem bregu Drave je na vuzeniškem Pohorju znan najprej Sekožen in to že leta 1187, ko se pojavi v obliki »Zecazen«.²⁵ Sama Vuzenica, kjer je Puhenštanj imel nekaj podložnih družin, se omenja sicer prvič šele leta 1238 kot »Saeldenhoven«, ker pa je bil tedaj v kraju že sedež župnije in samostojne gosposčine, sega nastanek kraja vsekakor daleč nazaj.²⁶ V letu 1251, ko se prvič omenja Št. Danijel (Mons Palmarum), se pojavi tudi ime gradu najbližjega naselja, namreč Trbonj (Trebveenne). Tamkajšnji Trbonjski potok pa nam viri zaznamujejo leta 1381 kot »der Trafunner pach«.²⁷ Proti koncu 12. stoletja se močno razmahne kolonizacija na območju vzhodno od Dravograda in ta tedaj zajame tudi že višine.²⁸ Močno je v začetku 12. stoletja koloniziran tudi svet okoli Radelj (Radelach 1139), kjer je imel Puhenštanj kasneje svoje podložnike.²⁹ Pernice, kjer je imela gosposčina v 16. stoletju le dve kmetiji, pa se omenjajo prvič razmeroma zelo kasno in to leta 1372 v obliki »Perniczen«.³⁰ Ker pa se leta 1368 omenja v virih tamkajšnja kapela sv. Simona (s. Symon), sega njihov nastanek vsekakor precej dalje nazaj.³¹

Naš človek je bil tedaj tudi, tod, kot je bil to drugod, skoraj izključno podložnik, podložen svojemu zemljiškemu gospodu, ki mu

je bil za opravljanje določenih funkcij, zlasti še sodnih, dolžan oddajati vsako leto določene dajatve, zlasti veliko in malo pravdo ter mu hoditi na tlako. K najvažnejšim zemljiškim gospodom štejemo na obravnavanem območju slovenjegraško, dravograjsko, vuzeniško, radeljsko in puhenštanjsko gospoščino, katerim so se zlasti z novim vekom pridružile še številne manjše gospoščine in imenja ter dvori. Omenimo naj, da so tudi nekatere župnije predstavljale pomembnega zemljiškega gospoda, tako npr. proštija v Dravogradu ter zlasti župniji Vuzenica in Stari trg pri Slovenjem Gradcu. Funkcijo visokega sodstva so svetni zemljiški gospodi, ki so pač imeli to pravico, opravljali sami ali pa po svojih upravniki, medtem ko so v imenu cerkve to funkcijo opravljali njihovi odvetniki.³² Na levem bregu Drave sta na obravnavanem ozemlju imeli pravico do visokega sodstva dravograjska in radeljska gospoščina, na desnem pa slovenjegraška in vuzeniška. Gospoščina Puhenštanj je imela le pravico izvajati nižjo sodno oblast ter je bila do leta 1593, ko so si jo pridobili gospodje vuzeniške gospoščine Ammani, v okviru slovenjegraškega deželskega sodišča, od omenjenega leta naprej pa vuzeniškega.³³

Podložniki so živeli na svojih kmetijah, h katerim je poleg hiše in gospodarskih poslopij sodila obdelovalna zemlja, njive, travniki in pašniki ter manjši kompleksi gozda. Za podložnike na območju Puhenštanja lahko rečemo, da so imeli sicer precej zemlje, vendar malo obdelovalnih površin, kar je pač pogojeno s tamkajšnjo konfiguracijo tal. Kot v ostalem delu Dravske doline, je bilo na območju Puhenštanja težišče gospodarstva v poljedelstvu in živinoreji. Iz vrste in višine dajatev podložnikov lahko delno sklepamo na kulturo, ki so se gojile, in vrsto živine, ki se je tamkaj redila. Zaradi specifične naravne lege so puhenštanjski podložniki kot tudi podložniki obravnavanega območja gojili predvsem rž, oves in ječmen, zelo malo pa pšenice, pač pa so se močno ukvarjali z živinorejo, kjer velja poleg goveje živine omeniti prav zaradi višinskih leg ovčerejo in kozjerejo. Naj omenimo, da so tamkajšnji zemljiški gospodje imeli sicer precejšnje komplekse dominikalne zemlje, ki so jo obdelovali v lastni režiiji, vendar pa je ta zaradi značilnosti tal obsegala predvsem gozd. Dominikalna zemlja se je, razen gozda, omejevala na sam grad in na njegovo najbližjo okolico.

Vzporedno s prehajanjem naturalnega v blagovno-denarno gospodarstvo, zlasti s 13. stoletjem, so nastajali trgi kot Dravograd in

Vuzenica, Radlje in Slovenj Gradec. V njih so poleg podložnikov in nekaj malega in srednjega plemstva živeli obrtniki, ki so se ukvarjali z osnovnimi obrtnimi dejavnostmi (krojači, čevljarji, usnarji, mizarji, kovači). Tudi določen del podeželskega prebivastva, zlasti še tisti, ki je hasnoval malo zemlje, se je poleg agrarnih dejavnosti ukvarjal tudi z obrtjo. Med obrtni, ki so bile značilne za Pohorje, velja omeniti usnjarstvo in pridobivanje apna.³⁴ S porastom obrtniških dejavnosti in nastankom trgov in mest se je večalo tudi število prometnih poti. Ker je do 13. stoletja predstavljal obdravski gozd na levem bregu Drave neprehodno oviro, je do tedaj tekla pot preko sedanjega avstrijskega ozemlja. Na desnem bregu Drave pa je vodila pohorska pot v Dravsko dolino mimo Puhenštanja in prav tako tudi skozi trg Vuzenico.³⁵ Zato so tukaj nastajale tudi mitnice, tako se pri Vuzenici omenja 1364, na Ribnici 1611 in istega leta pri Trbonjah.³⁶ Pomembne so bile tudi vodne poti, zlasti Drava za splavarstvo, ter prehodi preko rek z brodovi. Tako se omenja brod pri Dravogradu že leta 1192,³⁷ pri Trbonjah pa npr. leta 1570.³⁸ S trgovanjem so se poleg poklicnih trgovcev ukvarjali tudi domači in tuji samostani in mnogi graščinski upravniki ter obrtniki, s koncem srednjega veka pa tudi podložniki, ki so morali priti do denarja za poravnanje svojih urbarialnih obveznosti.³⁹

V začetku 13. stoletja se je na ozemlju nekdanje oglejske slovenjegraške gospoščine razvila gospoščina Puhenštanj (Buchenstein) s središčem na trdnjavi, ki je vzniknila na pohorski strmini nad Dravo ter je varovala dohod v tri doline: Dravsko, Mislinsko in Mežiško. Prvi znani lastnik Puhenštanja je bil Majnhard iz Enzelsdorfa pri Wildonu (Meinhard von Zemzlisdorf), ki je s privoljenjem in vednostjo svoje žene Gertrude Trušenjske-Dravograjske za 46 mark dunajske teže zastavil leta 1282 Offu Emerbergu Marenberškemu puhenštanjsko trdnjavo (castrum in Puchenstain) s tamkajšnjimi njivami in gozdom (agriculturam adiacentem, silvam ad castrum pertinentem), s kmetijo nad gradom (mansum unum situm in monte super castrum) ter travnikom v Črnečah pri Dravogradu (et pratum in Zernwich).⁴⁰ Iz listine torej vidimo, da je bila poset Puhenštanja v začetku kaj skromna. Večji zemljiški kompleks je vsekakor predstavljal le gozd. Posest pa je mogel zastaviti le s privoljenjem grofa Henrika Pfannbergā, ki je imel Puhenštanj v zastavi vsaj že od leta 1278. Offa je na Puhenštanju po letu 1290 nasledil Markvard Žlemberški, nato pa nje-

gov sin Ditrih (1302—1351). S svojima bratoma je leta 1314 prodal v Mariboru Ulriku Žovneškemu 33 kmetij v Kotljah na Koroškem za petdeset mark ter kmetije pri Črnečah pri Dravogradu. Za Ditrihom je prišel Puhenštanj v odvisnost od Dravograda ter je kot patriarhov fevd prišel neznano kdaj v roke gospodov Aufensteinov, ki so ga leta 1361 prejeli kot deželnoknežji fevd.^{40a} Po padcu Aufensteinov je prišel grad v roke družine Gallov, ki so ga imeli nato najdlje do leta 1542. Leta 1368 je prejel gosposčino v fevd Nikolaj Gall, čez štirinajst let, tj. leta 1382, pa je dobil kot fevd Nikolajev sin enakega imena od gospodarja slovenjegraške gosposčine, oglejskega patriarha.⁴¹ Nikolaj Gall je leta 1393 obljubil grofu Hermanu Celjskemu, da bo gosposčino prodal le njemu in nikomur drugemu.⁴² Galli so delali težave cerkveni gospodi ter bili zaradi določenih pravic s starotrškimi župniki v sporu, v katere je posegel sam Oglej. Tako je npr. leta 1478 ukazal oglejski generalni vikar Butius de Palmulis Janezu Gallu in njegovemu gradiščanu na Puhenštanju Lavrenciju Tungfelderju, da vrneta župniku Martinu konja in

vozove, ki so mu bili odvzeti. Zagrozil jima je pod kaznijo ekskomunikacije, da njegov ukaz izpolnita v devetih dneh.⁴³ Kot lastnika puhenštanske gosposčine srečamo leta 1514 Ivana Galla, ki je dve leti zatem priglasil pri deželi vrednost gosposčine s 25 in pol funta.⁴⁴

Prve podrobnejše podatke o dominikalni posesti puhenštanske gosposčine in sploh prve podatke o njeni urbarialni zemlji imamo, žal, šele iz zelo kasne dobe, iz leta 1542. Tedaj je njen lastnik Sigmund Gaisruck 18. maja napovedal pri deželi Štajerski vrednost svoje gosposčine. Lastnik je tedaj dominikalno posest ocenil takole: grad s pristavo, njivami in travniki in gozdovi ter ribolovnimi pravicami na Dravi na 800 funtov, hišo z zemljiščem v bližnjem Slovenjem Gradcu pa na sto funtov. Iz napovedi je tudi razvidno, da je imel Gaisruck tedaj v dobrem 4000 funtov, ki jih je bil posodil. Gosposčina je imela tedaj 91 podložnih družin, od tega kar 58 na območju gradu, vendar razsejanih po pohorskih vzpetinah. V Dravski dolini je imela gosposčina še na levem bregu Drave eno podložno družino pri Rad-

Stanje urbarialne posesti gosposčine Puhenštanja po imenjski cenitvi leta 1542

ljah ter dve na Pernicah, na desnem bregu pa tri družine pri Vuzenici. Ostala njena posest je bila v Mislinjski dolini, in to na dveh zelo različnih krajih, saj je bilo 15 kmetij v Bukovski vasi, severozahodno od Slovenjega Gradca 12 kmetij pa pri Št. Ilju pod Turjakom, jugovzhodno od Slovenjega Gradca. Zanimivo pa je, da imenjska cenitev enako kot prvi ohranjeni urbar za puhenštanjsko gosposčino iz leta 1593 ne pozna manjše enote kot le cele kmetije, kar je nenavadno, če to stanje primerjamo s stanjem pri drugih gosposčinah tistega časa. Pozna pa vir le enkrat samkrat gospodarsko enoto oštat ali domec, ki je bil po ceditvi sodeč manjši od pol kmetije. Veliko pa nam cenitev beleži pušč, ki jih je bilo kar 24; te so hasnovali podložniki kot dodatna zemljišča, s katerimi so si skušali izboljšati svoj gospodarski položaj. Tako je prišla v poprečju na vsako obdelano kmetijo po ena pusta. Vir pa nam beleži še enoto, ki pa je ne štejemo za samostojno, in to mlin v Bukovski vasi, ki je stal vsekakor ob reki Mislinji.

Kakšna je bila gospodarska moč posameznih kmetij, je mogoče razbrati iz njihove cenilne vrednosti, še bolj pa na podlagi števila glav vprežne živine, pri čemer štejemo za kočarje tiste podložnike, ki so imeli do dveh glav živine, k srednjim take, ki so redili od treh do šest glav živine, in k velikim kmetom tiste, ki so imeli vsaj sedem glav vprežne živine.⁴⁵ Vrednost posameznih kmetij brez živine je bila ocenjena sicer kaj različno, vendar pa bistvenega odstopanja od poprečja devetih funtov, razen v nekaj osamljenih primerih, ni bilo. Najvišje so bile ocenjene kmetije na Pernicah, kjer je bilo poprečje 13,5 funtov, najnižje pa pri Vuzenici s poprečjem 6,7 funtov. Osamljen oštat pri Puhenštanju je bil ocenjen na slabo kmetijo, zelo visoko pa mlin v Bukovski vasi, in to kar na osem funtov, pušče pa so bile ocenjene s 4,5 funta, se pravi, s polovično vrednostjo cele poseljene kmetije. Vse hube so bile brez živine ocenjene v skupni vrednosti 937 funtov, od česar je odpadlo na kmetije na območju gradu 583 funtov, Bukovsko vas 159, Št. Ilj pod Turjakom 108, Vuzenico 40, Pernice 35 in Radlje 12 funtov. Cenilna vrednost posameznih kmetij nam na eni strani kaže, kot smo to že omenili, gospodarsko moč kmetij, po drugi pa nam daje podatke o tedanji živinoreji. Iz vira sledi, da je imela gosposčina nad polovico velikih kmetov. Govedoreja je bila zastopana pri vseh puhenštanjskih podložnikih in to reja volov v poprečju po eden na družino, pri čemer najdemo odstopanje navzgor le pri podložnikih v Bu-

kovski vasi, ostale goveje živine pa je imela družina v poprečju nad šest, več le kmeta na Pernicah (12 glav). Podložniki so gojili v poprečju po enega konja, tri prašiče in po pet glav drobnice (ovce in koze), pri čemer izstopajo Pernice (19 glav). Skupna vrednost ocenjene živine je znašala 1884 funtov, po območjih oziroma urbarnih naseljih pa v naslednjih vsotah: območje gradu 1274 funtov, Bukovska vas 295, Št. Ilj 158, Pernice 101, Vuzenica 40 in Radlje 16 funtov.⁴⁶

Prve podatke o dajatvah podložnikov gosposčini, čeprav le v skupni vsoti, imamo iz dveh let kasneje, se pravi, iz leta 1544.⁴⁷ Dohodki so bili po svoji vrsti kaj pisani: v denarju 201,5 funta, v žitu 16 škafov (ok. 4201) pšenice, 85 škafov (ok. 2.200,1) rži, ovsa pa 259 in pol škafa (ok. 7.000 l),⁴⁸ v živini 56 kokoši, 5 ovac in 4 in pol kozliča, nadalje 450 jajc, 289 funtov sira in 8 čehulj prediva. Žito so merili na škafe, pri čemer so trije grajski škafi veljali graški četrt, se pravi 78,72 litra.⁴⁹ Zanimiv je podatek, da je gosposčina tedaj imela tudi dominikalne vinograde, ki jih noben drug vir ne omenja, ter da je pobirala tudi pravdno vino, gornino in vinsko desetino. Letni dohodek od dominikalnih vinogradov je znašal 120 funtov; pravdnega vina je gosposčina pobrala letno 12 veder (ok. 470 l), gornine 13 veder (nad 1000 l) in desetinskega vina 16 veder (ok. 1250 l). Vino so merili na vedra, pri čemer so bile mere kaj različne velikosti. Tako so vinsko desetino in gornino merili na vedra, ki so imela 48 bokalov (78,7 l), pravdno vino pa na taka, ki so bila za polovico manjša, se pravi 24 bokalov (39,3 l).⁵⁰

V naslednjih desetletjih se je število podložnih družin sila zmanjšalo, tako da nam prvi ohranjeni urbar iz leta 1593 izkazuje samo še 24 podložnih družin. Tedaj je 21 podložnikov hasnovalo po eno kmetijo, dve sta imeli še puščo, ena pa gostilno. Gosposčinski podložniki so tedaj bili omejeni na območje gradu ter na Bukovsko vas pri Slovenjem Gradcu. Glede na to, da se je urbarna posest od leta 1542 skrčila na četrtino, so se razumljivo zmanjšali tudi dohodki gosposčine, pri čemer velja poudariti, da se količina nabranega žita ni bistveno zmanjšala, saj je gosposčina tedaj pobirala žito z mero, ki je bila dvakrat večja od one iz leta 1542. Leta 1593 so namreč merili žito s tako imenovano grajsko mero (schlossmass), ki je držala tri zvrhane škafe in je veljala dva graška četrt (157,44 l).⁵¹ Med dajatvami sedaj ne srečamo več vina, pač pa dve novi, namreč sir in kopune. Gosposčina je v skupni vsoti pobirala letno: 41 gold. in 15 kr, 3

škaf (ok. 157 l) pšenice, 24 škafov (1260 l) rži in 83 škafov (nad 8.500 l) ovsa, 57 kokoši, 13 pitanih kopunov, 3 jagnjeta, 2 koštruna in 6 kozličev, 452 jajc, 36 sirov, 4 plečeta in 2 povesmni prediva. Dajatve od posameznih kmetij so bile glede na svojo vrsto kot tudi višino kaj različne, vendar sta le denarnim dajatvam bili zavezani samo dve kmetiji, obe pušči in gostilna, sicer pa redno nastopajo poleg denarnih dajatev še ena ali dve naturalni. Slaba polovica kmetij je dajala poleg denarja vsaj še ali sir, kopune, jajca ali kokoši. Četrtnina kmetij je bila zavezana večjemu številu naturalnih dajatev. Pravo izjemo pa predstavlja kmetija v Bukovski vasi, ki je dajala letno po 1 gold., škafo pšenice, 3 škafe rži, 6 škafov ovsa, 4 kokoši, 2 pitana kopuna, kozliča, 30 jajc in povemo prediva. Sicer pa so denarne dajatve gibale med 43 krajcarji in nad 3 goldinarje; nad poldrugí goldinar so plačevali le tisti, ki niso oddajali žitaric. Pšenice so oddajale tri kmetije po škafo, rži sedem po 3 ali 4 škafe, ovsa pa devet kmetij po 2 do 6 škafov, v enem samem primeru pa kar 30 škafov. Kokoši so se oddajale v višini od 4 do 6, jajca pa v glavnem po 30. Oddaji sira so bile zavezane štiri kmetije (od 3 do 14), plečet pa dve kmetiji po eno. Prediva, koštrunov in kozličev se je ponavadi oddajalo po enega, pitanih kopunov pa od enega do dveh. Med dajatvami se pojavi tu in tam tudi tako imenovana pustna kokoš (faschang henn). H gornjim dajatvam je treba prišteti še 48 kokoši in enako število koštrunov, ker je namreč vsaka kmetija morala oddati na račun enkratne primščine letno po dve kokoši in enako število koštrunov, da je bila s tem oproščena sodelovanja pri zimskem gosposčinskem lovu.⁵²

V devetdesetih letih 16. stoletja pa je prišla puhenštanjska gosposčina v roke novih gospodarjev. 18. julija 1593 je Jurij Gašper Gaisruck prodal za 10.000 goldinarjev gosposčino svojemu bratu Hansu Sigmundu,⁵³ ki pa je kmalu zatem, namreč že 1. septembra istega leta, prodal posest Matiji Ammanu, ki je zahtevano vsoto poravnal že na dan izdaje kupoprodajne pogodbe.⁵⁴ Tako je Matija Amman pridružil vuzeniški gosposčini, ki jo je kupil leta 1588 od dedičev barona Lenarta pl. Kollnitsa, ter dvoru s 17 podložniki, na Bresternici pri Mariboru, ki si ga je pridobil štiri leta kasneje, zdaj še novo posest.⁵⁵ Pod Ammani je puhenštanjska gosposčina, ki je imela pravico le do nižjega sodstva, prišla iz okvira slovenjegraškega deželskega sodišča v okvir vuzeniškega.⁵⁶ Še na sam dan nakupa gosposčine je dal Matija Hansu Sig-

mundu gosposčino v zakup za dve leti. Zakupnino, ki je znašala letnih 250 goldinarjev, je zakupnik še tistega dne poravnal.⁵⁷ Po smrti Hansa Sigmunda, ki je umrl pred 2. januarjem 1595, je nastal med nekdanjim lastnikom Puhenštanja Jurijem Gašperjem in novim gospodarjem Ammanom spor zaradi gosposčine. Hans Sigmund namreč bratu ni izplačal vse kupnine in ta se je 1. februarja 1595 pritožil pri deželnem sodišču v Gradcu z zahtevo, da mu Ammani iz bratove zapuščine poravnajo bratov dolg. 6. septembra 1595, torej nekaj dni zatem, ko se je iztekla zakupna pogodba, je Matijev sin istega imena na silo vdrl v puhenštanjski grad, delal silo Gaisruckovim ljudem in izpraznil klet; ob tem napadu je zgorel tudi del gradu, tako da je bila ocenjena škoda na 6.000 goldinarjev.⁵⁸ Ammani so grad popravili in si na njem uredili svoje bivališče, ker je bil namreč vuzeniški grad tedaj že v razsulu. Tožba pred sodiščem v Gradcu se je še vlekla nekaj let, vendar je iz zapuščenege zapisa po Matiji Ammanu mlajšem iz leta 1612 razvidno, da je bil mož v posesti Vuzenice, Puhenštanja in hiše v Slovenjem Gradcu.⁵⁹

Urbarialna naselja	Število podložnih družin	Hube	Oštati	Milni	Pušče
Območje gradu	58	58	1		13
Bukovska vas (Puchdarf)	15	15		1	2
Šentilj pod Turjakom (S. Gillgen)	12	12			1
Radlje (Marnberg)	1	1			1
Pernice (Pernitzen)	2	2			2
Vuzenica (Salldnhofn)	3	3			5
S k u p a j :	91	91	1	1	24

OPOMBE

1. Prim. J. Koropec, Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja (v nadaljnjem Zemljiške gosposčine), Maribor 1972, str. 13 sl. — 2. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (v nadaljnjem Gradivo) III, Ljubljana 1911, št. 395, str. 233. — 3. Gradivo III, št. 402, str. 238. — 4. Gradivo IV, št. 20, str. 11. Cerkveni patronini se omenja šele leta 1174 (ecclesia sancti Pancratii de Graz) (Gradivo IV, št. 544, str. 276). — 5. Listina z dne 22. maja 1267 (H. Appelt-G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV/2, Wien 1964, št. 250, str. 152. — 6. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte (nadalje Untersteiermark), München 1962, str. 168. — 7. J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark III, Graz 1903, št. 88, str. 153—154. Prim. tudi Untersteiermark, str. 168—169. — 8. Gradivo IV, št. 429, str. 215.

— 9. Listina z dne 9. avgusta (1177), Benetke (Gradivo IV, št. 592a, str. 302). — 10. Gradivo IV, št. 639, str. 324—325. — 11. Gradivo V, št. 667, str. 315. — 12. Gradivo IV, št. 651, str. 332. — 13. Fr. Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928, str. 73—74. — 14. Gradivo V, št. 667, str. 315. — 15. Zemljiške gosposčine, str. 85. — 16. Ibidem, str. 168. — 17. Fr. Kovačič, o. c., str. 24. — 18. Gradivo V, št. 701, str. 339. — 19. J. Mravljak, Nadžupnija in dekanija Vuzenica, Maribor 1928, str. 79 in 82. — 20. Fr. Kovačič, o. c., str. 108, 348, 423. — 21. Zemljiške gosposčine, str. 86, 167. — 22. Gradivo IV, št. 499, str. 252, št. 885, str. 450. — 23. Gradivo IV, št. 855, str. 450. — 24. J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, str. 4. — 25. Gradivo IV, št. 737, str. 373. — 26. Gradivo V, št. 701, str. 339. — 27. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 150. — 28. Zemljiške gosposčine, str. 89. — 29. Gradivo IV, št. 149, str. 89. — 30. Zemljiške gosposčine, str. 89. — 31. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 34. — 32. Zemljiške gosposčine, str. 81. Prim. J. Mravljak, Vuzenica v srednjem veku, Maribor 1927, str. 42 do 44. — 33. Untersteiermark, str. 175. — 34. Prim. Zemljiške gosposčine, str. 172. — 35. Ibidem. — 36. Ibidem, str. 154. — 37. Gradivo IV, št. 639, str. 325. — 38. Zemljiške gosposčine, str. 158. — 39. Ibidem, str. 173. — 40. H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae V, Klagenfurt 1956, št. 513, str. 326—327. Ker je stal v vasi Trössing pri Gnasu na avstrijskem Štajerskem grad istega imena (Buchenstein), so oba gradova radi med seboj zamenjavali. (Prim. O. Lamprecht, Buchenstein. Die Geschichte einer steirischen Grundherrschaft, ZHVS XXIV, 1928, str. 5—19. — 40a. H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae X, Klagenfurt 1968, št. 565, str. 184 in 566, str. 184. — 41. Untersteiermark, str. 173 do 174. Zemljiške gosposčine, str. 23. — 42. Al. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VI, Gratz 1859, str. 323. — 43. Listina z dne 11. marca 1478, Videm (kopija v zbirki listin v SLa). Ukaz je veljal »Joanni Gal militi et Laurentio Tungfelder castellano in Puchenstain«. — 44. Untersteiermark, str. 174. — 45. Zemljiške gosposčine, str. 132. — 46. »Mein Sigmunden Gais-

sruhkh zu Peuchenstain vnnd meiner vnnderthannen schätzung« (Imenjska cenitev z dne 18. maja 1542 za Gaisrucke v SLa 9/106). — 47. 1544, marec 8. (Imenjska cenitev in sumarni seznam dohodkov v SLa 9/106). — 48. Graški četrt = = 78,72 l/S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16. do 19. stol.), ŽČ VIII, 1954, str. 41. — 49. Tako imen. »schlossmas«. — 50. bokal = 1,641 (S. Vilfan, o. c., str. 52.) — 51. $2 \times 78,72$ litra. — 52. »Hannsen Sigmundt von Gaisruech vrbari von Puechenstain« (Urbar iz leta 1593 v SLa, Landrecht Amman, 18 Bd. 1, H., 20). — 53. Dokument z dne 1. februarja 1595, Gradec (SLa, ibidem). — 54. Dokument z dne 1. septembra 1593, Vuzenica (SLa, ibidem). — 55. Untersteiermark, str. 154 in 25. Vuzeniški Ammani so imeli s puhenštansko gosposčino spore predvsem zaradi grajskega pomirja, lova in ribolova na Dravi že v letu nakupa vuzeniške gosposčine. (SLa, Hofkammer 19/3). — 56. Untersteiermark, str. 175. — 57. Dokument z dne 1. septembra 1593, Vuzenica (SLa, Landrecht Amman, 19 Bd., 1 H., 2). — 58. Dokument z dne 11. decembra 1595 (SLa, ibidem, 18 Bd., 1 H., 20). — 59. Inventarni zapis z dne 6. marca 1612 (SLa, ibidem, 19 Bd., 1 H.). Leta 1662 je bila lastnik puhenštanske gosposčine Zofija Kempinsky, roj. baronica Falbenhaupt, in še v istem letu Ivan M. von Saxengang. Od 1681 do 1745 jo je imela družina Kössler, ko jo je kupil Wolf Sigmund baron Jabornegg. Tedaj je Puhenštanj imel 127 podložnih družin. Od 1789 do 1794 je bil gospodar gosposčine Jožef pl. Mossmüller, nato od 1794 do 1817 družina Popp. Od 1817 do 1832 je bila graščina v rokah baronov Kometer, katerih eden, Janez Krstnik, je grad 1870 na novo pozidal ter zbral na njem veliko umetnin. V njegovem času je imela graščina nad 150 ha zemlje, od tega največ gozdov (nad 113 ha), približno enak kompleks (okoli 15 ha) njiv in travnikov ter nad 6 ha pašnikov. (Untersteiermark, str. 174—175; C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark I, Gratz, 1822, str. 179; J. Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark I, Graz 1878, str. 73—74).

